

Dialektickomaterialistický přístup k vojenství

V nejednom stranickém dokumentu, který se zabývá ideologickou, výchovnou, řídicí a organizátorskou prací, nacházíme zdůraznění mj. požadavku ovládnutí marxisticko-leninské teorie, jako metody přístupu k problémům společenského života a společenské praxe.

„Vzdělaným socialistickým odborníkem“, říká zpráva předsednictva ÚV KSČ ze 3. července 1973, věnovaná socialistické výchově mladé generace, „se může stát jen člověk, který své vědomosti z vlastního oboru nebo problematiky příbuzných disciplín spojuje s hlubokým pochopením marxisticko-leninské teorie, její dialektickomaterialistické metodologie.“ (Zasedání ÚV KSČ 3. a 4. července 1973, Praha 1973, s. 26.)

Akcent, který je dnes kladen na osvojení metodologické složky marxisticko-leninské teorie je mj. podmiňován požadavkem uplatňování vědeckých metod v práci vedoucích a řídicích pracovníků; potřebou jejich kvalifikovaného, kultivovaného myšlení a orientace ve složité strukturované a dynamicky se měnící sociální realitě; nutností permanentní kultivace poznávacích, hodnotících, rozhodovacích a řídicích procesů.

Tyto obecné požadavky se v plné míře vztahují i na sféru vojenství, vojenské praxe a její nositele.

Soudobé vojenství, jehož významnými strukturálními prvky jsou: instituce, které mají význam pro obranyschopnost státu; jejich mírová a válečná praktická činnost; materiálně technická základna obrany-

schopnosti státu; vojenská vědeckovýzkumná a vývojová základna; vojenská věda a vojenská doktrína státu, či vojenskopolitické koalice států, je dnes v takovém dynamismu, jehož obdobu bychom marně hledali v jeho dosavadní tisícileté historii.

Teoretické pochopení a praktické ovládnutí vojenských jevů a procesů, které probíhají jak v materiálně technické základně vojenství, tak v organizační struktuře ozbrojených sil a druhů vojsk, ve způsobech a metodách vedení ozbrojeného zápasu, ve výchově a přípravě příslušníků ozbrojených sil, v řízení a velení vojskům, není bezesbýtku realizovatelné výlučně prostředky vojenskoteoretických disciplín a jejich metodologickými přístupy.

Vojenské vědní disciplíny v sobě kromě teoretické složky svého obsahu zahrnují jako svůj atribut i složku metodologickou. Nicméně specifická a parciálnost speciálně vědní metodologie — v tomto případě vojenských věd, není zcela postačující ani kompetentní k tomu, aby byla s to substituovat obecnější metodologické přístupy, bez nichž se kvalifikované teoretické myšlení nemůže realizovat.

Z praxe víme, že význam metodologické průpravy stoupá úměrně složitosti, komplikovanosti a náročnosti problémů, situací a úkolů, které máme prozkoumat a prakticky ovládnout.

Při poznávání i praktickém řešení teoreticky náročných, komplikovaných situací zdaleka nevystačíme jen se souborem obecných logických metod, či vědeckých teoretických postupů, jako jsou např. me-

tody abstrahování a zobecňování, analýza a syntéza, indukce a dedukce, metoda historicko-logická, historicko-srovnávací, strukturálně-genetická a další. Do „služby“ společenského poznání a společenské praxe nutně musíme zapojit i nejobecnější filozofickou dialektickomaterialistickou metodu přístupu poznávání a přetváření jevů objektivní reality.

Podat v nepříliš rozsáhlé stati vyčerpávající, byť sebestručnější charakteristiku dialektickomaterialistického přístupu k vojenským jevům a procesům je úkol obtížně splnitelný, jak vzhledem ke značnému rozsahu jevů a procesů, které zahrnujeme do vojenství, tak i vzhledem k univerzálnosti, nevyčísitelné mnohostrannosti a mnohočetnosti charakteristických rysů dialektickomaterialistického metodologického přístupu. Splnit vyčerpávajícím způsobem tento úkol, by vyžadovalo vyčíst metodologické bohatství z každé zásadnější i méně relevantní filozofické poučky, která se dotýká základních principů, zákonů a kategorií materialistické dialektiky.

Proto se všimneme jen některých, pro dialektickomaterialistický přístup nejtypičtějších rysů a metodologických pouček, které zaujímají klíčové postavení v dialektickomaterialistickém myšlení.

Pokusme se objasnit, co znamená přistupovat dialektickomaterialisticky k vojenství?

Především to vyžaduje neztrácet ze zřetele, že i **vojenství podléhá objektivní dialektice reálného světa**, který nás obklopuje. Objektivní realita, přírodní a sociální jevy jsou svým charakterem dialektické, materiální svou podstatou; vzájemně se podmiňují a ovlivňují; vnitřně jednotné i protikladné, rozporné; nacházejí se v neustálé změně, pohybu; evolučním i revolučním vývoji; podléhají dialektické negaci atp.

V průběhu tisíce let trvajícího speciálně vědního, zvláště pak filozofického poznání byly odhaleny dialektické souvislosti, zákonitosti a procesy vnějšího světa a výsledky tohoto poznání našly své vyjádření v principech, zákonech a kategoriích materialistické dialektiky.

Jestliže vojenské jevy, válka, ozbrojený zápas, jeho metody a formy, příprava příslušníků ozbrojených sil aj. se vyvíjejí podle jím vlastních, imanentních, dialektických, pohybových, vývojových zákonitostí, objektivních a nezávislých na vůli a vědomí lidí, nezbyvá nám, než usilovat o to, aby i naše poznávání vojenství drželo krok s jeho vývojem a změnami, jinými slovy řečeno, aby nedošlo k povážlivé roztržce mezi objektivní dialektikou vojenství a

jejím ideovým duchovním reflexem v našem vědomí, ve vojenskoteoretickém myšlení.

Jedním z vůdčích dialektickomaterialistických přístupů k vojenství je **materialistický přístup**. Tento princip vyžaduje a předpokládá odhalovat v procesu poznávání vojenských jevů jejich vnitřní, skrytou materiální podstatu či základ. Uplatněním materialistického přístupu při zkoumání vojenství dospěli zakladatelé vědeckého komunismu k odhalení sociálně ekonomických, tj. materialních základů, zdrojů a příčin sociálního násilí, války, ozbrojených zápasů, závislosti průběhu a výsledků války, vedle jiných potenciálů i na ekonomickém potenciálu; závislosti vyzbrojení armád a způsobů vedení bojové činnosti na ekonomických, materiálních podmínkách atp.

Při respektování určující prvotní úlohy materiálních podmínek a faktorů ve vojenství však nesmíme úlohu materiálních činitelů zabsolutnit a nedocenit úlohu duchovních, ideálních, nemateriálních činitelů ve vojenství. Války vždy byly nelítostnou prověřkou materiálních i duchovních sil bojujících národů, států. Významnou měrou se na jejich průběhu a výsledku podílely intelektuální, morální, citové, volní — jedním slovem duchovní síly příslušníků bojujících armád. Docenit plně úlohu materiálních i ideálních činitelů v mírovém i válečném vojenství se právem řadí mezi nepostradatelné prvky dialektickomaterialistického přístupu.

Nezastupitelné místo v dialektickomaterialistickém přístupu k vojenským jevům zaujímá **princip všeobecné souvislosti a vzájemné podmíněnosti**. Soudobé vojenství představuje sociálně politický jev, který se nachází v bohatě členěné a strukturované síti různých společenských vztahů a souvislostí, jimiž je mnohočetně determinováno, podmiňováno. Současně i každý strukturální prvek vojenství je rovněž ve vzájemných vztazích, souvislostech a podmiňování s druhými prvky.

Nestačí pouze uznat existenci vzájemné souvislosti a podmíněnosti; současně je nutné udělat určitou diferenciaci a hierarchizaci různých souvislostí, determinujících podmínek a činitelů.

Při zkoumání vojenských jevů se proto snažíme přinejmenším rozpoznat a prozkoumat, odlišit a specifikovat různé závažné a prakticky relevantní vztahy a souvislosti koexistenční a příčinné, kauzální; zákonité a nahodilé; podstatné a nepodstatné atp.

Kromě toho chápat např. válku, ozbrojený zápas pod zorným úhlem metodolo-

gického principu všeobecné souvislosti a vzájemné podmíněnosti předpokládá vzít v úvahu nejen souvislosti a determinanty specificky vojenské, operačně taktické, vojenskotechnické, časově prostorové, geografické, klimatické, ale i širší souvislosti sociálně politické, sociálně demokratické, morálně politické, vědeckotechnické, a to jak na vlastní straně, tak na straně protivníka.

Jen v té míře, v jaké se nám podaří orientovat se v těchto navzájem velmi spleťtých vztazích a v jejich úloze, jen v té míře jsme si vytvořili předpoklady pro cílevědomé řízení a ovlivňování vojenské mírové, popřípadě válečné praxe.

Příznačným rysem dialektickomaterialistického přístupu k vojenství a jeho projevům je respektování, **akceptování změn, pohybu a vývoje** ve vojenství.

Dynamický, antistatický přístup k vojenství je adekvátní jeho charakteru, jeho permanentním proměnám podmiňovaným prvořadě změnami sociálně politických a sociálně ekonomických poměrů, sekundárně pak relativně samostatným vnitřním „samopohybem“ a samovývojem samotného vojenství — materiálně technické základny, organizační struktury, způsobů vedení ozbrojeného zápasu atp.

Prohřešek proti dynamickému přístupu k vojenství má své vyústění mj. v nepružnosti, zkratnatělosti, konzervativnosti a dogmatickosti myšlení i jednání, se všemi z toho plynoucími negativními důsledky nejen pro samotný vývoj vojenství, ale za určitých podmínek i pro osudy společnosti.

Významným metodologickým přístupem je i **hledisko časové a prostorové**. V našem myšlení a jednání nesmíme opomíjet takový objektivní fakt, jako je existence a vývoj vojenství v určitých historických, sociálně ekonomických podmínkách a společenských poměrech, v určitém čase a místě.

Náležitý respekt k tomuto metodologickému principu je mj. základem dalšího metodologického přístupu, jakým je **konkrétní historický přístup** ke všem společenským jevům, podmínkám a předpokladům jejich vzniku, zákonitostem jejich vývoje, specifičnosti atp.

Uplatnění tohoto přístupu např. k válce je prevencí před zjednodušujícími analogiemi v pohledu na války, které postrádají obvykle postižení jejich zvláštností, specifičností, jimiž se mohou velmi odlišovat od vzájemně velmi podstatně odlišovat, ať již jde o příčiny a podmínky jejich vzniku; konstelaci třídních sil v dané válce; sociálně politický a vojenský charakter vál-

ky; ekonomické, vědeckotechnické, vojenské a morálně politické předpoklady projevující se ve způsobech vedení, průběhu a výsledcích války.

Dialektickomaterialistický metodologický přístup se však nevyčerpává pouze akceptováním a respektováním pohybu, změn, vývoje, dynamismu objektivní reality. Současně se vyznačuje úsilím o analyzování a odhalení příčin, zdrojů tohoto dynamismu.

Na základě marxisticko-leninského filozofického poznání, přisuzujícímu vnitřní rozpornosti a protikladnosti věcí, jevů a procesů úlohu určující příčiny a zdroje všech proměn v objektivní realitě, znamená to chápat vojenství a jeho různé jevy rovněž v jejich **dialektické rozpornosti, protikladnosti**.

Vojenství v celých svých dosavadních dějinách vždy bylo nasytено, proluto rozpory nejrozličnějšího druhu a charakteru. Současně vojenství bylo a je předurčeno k řešení sociálně antagonistických rozporů.

Vojenství, právě tak jako všechny jevy a procesy objektivní reality, vědčí za své proměny, vývoj, pohyb, existenci jemu imanentních vnitřních a rovněž tak i vnějších rozporů a jejich permanentnímu řešení a překonávání.

Válka, ostatně jako každý sociální jev, je nasytено protiklady a rozpory. Současně je sama i jednou z metod řešení třídně antagonistických rozporů.

V každé válce můžeme nalézt, identifikovat rozpory různého charakteru. Přínejmenším jsou ve válce přítomny a řešeny rozpory: sociálně politické (třídní, nacionální, vnitrostátní, mezinárodní, mezikoloniální); rozpory ozbrojeného zápasu jako specifického případu společenské praxe, jako např. rozpor mezi rychlým rozvojem vojenské techniky a pomalejším rozvojem způsobů a forem boje — jinými slovy mezi novými prostředky ozbrojeného zápasu a zastaralými způsoby bojové činnosti; mezi novými bojovými prostředky a starou organizační strukturou ozbrojených sil; rozpor mezi útokem — jako jediným prostředkem, který může vést k porážce protivníka a nutností vést obranu na jednotlivých směrech, kde útok není výhodný, nebo nutno ušetřit síly pro útok na jiných směrech; rozpor mezi nutností soustředit síly a prostředky na rozhodující směr a nutností současně rozptýlit vojska z hlediska nebezpečí zásahu ZHN; rozpor mezi palbou a pohybem — jinými slovy mezi palebnými možnostmi vojsk a tempem jejich pohybu na válčišti; rozpor mezi nutností centralizace vedení a řízení vojsk

a potřebou decentralizace umožňující iniciativu a samostatnost nižších velitelů a štábů v rámci zámyslu nadřízeného velitele; rozpor mezi rychlejším vývojem útočných zbraní a pomalejším vývojem prostředků obrany a ochrany proti nim; rozpor mezi nutností získat a vyhodnotit obrovské množství informací před přijetím rozhodnutí a časem, který je k dispozici na přípravu a přijetí rozhodnutí, rozpor mezi požadavky soudobého boje na politickou, vojenskoodbornou a morální připravenost vojsk, velitelů, štábů a skutečnou připravenost subjektivního činitele společného zápasu.

Studium těchto i dalších rozporů vojenských vědou, spolu s hledáním metod jejich řešení je rovněž výrazem dialektickomaterialistického přístupu k vojenským jevům a procesům.

Pro úspěšnou vojenskou praxi má nemalý význam schopnost rozpoznat, analyzovat a vyvozovat přiměřené závěry z reality vzájemného podmiňování **evolučních a revolučních procesů**, které provázejí vývoj vojenství a jeho strukturálních prvků.

Vojenství v průběhu celých svých tisíciletých dějin prodělávalo nejen nepodstatné, evoluční, ale i podstatné, revoluční změny, nesterpně hluboké a závažné.

Studium vojenství nabízí možnosti pěstovat si myšlenkový návyk, zamýšlet se a vyvozovat odpovídající závěry z kvalitativních změn, skoků a zvrátů, které soudobé vojenství dnes prodělává. Má na mysli kvalitativní rozdíly dnešních a minulých válek; kvalitativní rozdíly jejich možného zahájení a průběhu; rozdíly jejich prostorového rozmachu; kvalitativní změny v jejich dynamismu průběhu; kvalitativní změny v objektech, cílech vojenského napadení; kvalitativní změny konvenční i nekonvenční výzbroje; kvalitativní změny ve způsobech bojové činnosti druhů vojsk; kvalitativní změny v úloze druhů vojsk; kvalitativní změny ve výchově a výcviku vojsk aj.

Každá skutečněná podstatná, zásadní, kvalitativní změna v různých oblastech vojenství zpravidla podmiňuje a vyvolává celý řetěz následných, neméně závažných změn ve vojenském organismu. Včasné postižení evolučních a revolučních vývojových tendencí umožňuje včasné předvídání budoucího stavu, se všemi z toho plynoucími sociálními důsledky pro vojenskou mírovou a válečnou praxi.

Dialektickomaterialistický přístup k vojenským jevům v sobě zahrnuje na **dialektické negaci spočívající kritický a tvůrčí**

přístup k poznání a hodnocení vojenské teorie a praxe.

Obecně filozofický metodologický základ marxisticko-leninské kritiky se projevuje nikoli v paušálním, všeobecném odmítnutí všeho existujícího, ale v citlivém odlišení překonaného, neživotného, konzervativního, negativního a uchování, využití, akceptování všeho životaschopného, pozitivního, obsaženého v životem překonaném, zanikajícím jevu a procesu. Závažný význam má tento postup např. pro přístup k teoreticky zobecněným zkušenostem minulých válek, pro kritické přehodnocování výsledků buržoazního vojenskoteoretického myšlení, jedním slovem k veškerému dědictví, o něž se může a musí vojenská teorie a praxe opírat. Vývoj vojenství, přes všechny přerывы posloupnosti, je kontinuálním procesem, v němž se jednotlivé etapy a fáze vývoje navzájem překrývají a podmiňují, v němž můžeme nalézt jistou relativní opakovatelnost.

Na druhé straně by nebylo nic škodlivějšího, než dogmatická představa, že budoucí světová válka by se podobala minulé světové válce. Vývoj vojenství, vojenské techniky, teorie a praxe se nikdy nepohyboval v kruhu, nebyl nikdy provázen prostou opakovatelností, ale naopak vždy pro něj byla příznačná vzestupná, progresivní křivka vývoje kvalitativních změn, relativně opakujících některé prvky, strány nižších stadií vývoje ve stadiích vyšších.

V této souvislosti vyvstává potřeba překonávat jak dogmatismus a konzervatismus v chápání historických zkušeností minulých válek, stejně tak jako čelit nihilistickému odmítání minulých zkušeností.

Nejeden dialektickomaterialistický metodologický princip přístupu k vojenství vyplývá z marxisticko-leninské teorie poznání.

Jde především o pochopení a respektování metodologického principu přistupovat k vojenství jako k **složitému** a z hlediska poznání **gnoseologicky nevyčerpatelnému** sociálnímu jevu.

Z toho vyplývá požadavek zakotvit v metodologické výbavě vlastního myšlení poznatek, že žádná, tedy ani vojenská věda nedisponuje až na jednotlivosti konečnými, absolutně pravdivými, vyčerpávajícími, úplnými, věcnými, jednou provždy danými a platnými poznatky o podstatě a zákonitostech vývoje vojenských jevů a procesů; že vojenskoteoretické poznání se může jen nekonečně přibližovat k absolutnímu poznání složitosti a proměnlivosti vojenství.

Relativní pravdivostní hodnota výsledků vědeckého poznání se plně vztahuje i na vojenskou vědu a zakotvení jejich poznatků do vojenských řádů, předpisů, řídicích dokumentů. I v nich existují v dialektické jednotě prvky absolutní pravdy a relativního omylu, jehož zdrojem je složitost a neukončenost vojenskoteoretického poznání.

Další rozvoj vojenskoteoretického poznání proto vyžaduje určité změny, korektury a úpravy vojenských řádů, předpisů, norem.

Jedině tak můžeme čelit přeměně vojenskou vědou odhalených poznatků v mrtvé dogma, představě, že disponujeme poznatky tzv. poslední instance, na nichž už další rozvoj poznání a praxe nemůže nic změnit.

Jen tak můžeme čelit dogmatismu v našem myšlení a pěstovat myšlení tvůrčí, kritické, dialektickomaterialistické, antidogmatické.

V úsilí o pěstování antidogmatického myšlení však nesmíme upadnout do druhé krajnosti — do relativismu, který zpochybňuje obvykle pravdivostní hodnotu, vojenskou vědou poznávaných a vojenskou praxí verifikovaných poznatků.

Spolu s pěstováním vědomí o neukončenosti a neuzavřenosti vojenskoteoretického poznání nesmíme ztrácet ze zřetele, že vojenská věda a vojenská praxe odhalily mnohé zákonitosti vývoje vojenství i podstatu vojenských jevů, a že je nezbytné těchto výsledků poznání kvalifikovaně, tvůrčím způsobem v praxi využívat.

Zamýšlíme-li se nad dialektickomaterialistickými metodologickými přístupy, které v sobě skrývá marxisticko-leninská teorie poznání, zjistíme, že jejím prostřednictvím je a může být zprostředkována a formována celá řada významných dialektickomaterialistických metodologických poznávacích schopností a návyků velitelů a pracovníků štábů.

Marxisticko-leninská teorie poznání je schopna iniciovat poznávací aktivitu velitelů; vést je ke gnoseologickému optimismu — k pěstování vědomí o suverenitě, svrchovanosti lidského intelektu při zkoumání sociální reality; současně však upozorňovat na sice relativní, proměnlivé, nicméně dobově podmíněné limity a meze společenského a individuálního pozná-

ní; pěstovat všestrannost přístupu při poznávání a hodnocení jevů a procesů; neztrácet ze zřetele neuzavřenost, neukončenost, relativně pravdivou hodnotu výsledků vědeckého poznání; upozorňovat na úskalí, která vyvěrají z přecenění momentů či stránek absolutní pravdy v teorii, vyúsťující v dogmatismus, stejně tak jako na nebezpečí absolutizace relativnosti výsledků poznání vyúsťující v relativismus; vštěpovat návyk permanentní konfrontace teorie s realitou, prostřednictvím sociální praxe, jako verifikátora pravdivostní hodnoty teorie atp.

Významným prvkem dialektickomaterialistického přístupu k vojenství je i požadavek **diferenciace a respektování různých aspektů vojenských jevů.**

Pro dialektickomaterialistickou metodologii je příznačné rozlišování a vzájemné nezaměňování takových aspektů, jako je aspekt politický, ekonomický, právní, mravní, vědeckotechnický, vojenský a další při teoretickém zkoumání, vysvětlování a hodnocení vojenských jevů; respektování primárnosti, určující úlohy sociálně politických — třídních hodnotících přístupů a hledisek, a sekundárnost ostatních — ekonomických, právních, mravních, vojenských aj. hodnotících přístupů a hledisek, včetně jejich vzájemného podmiňování a zprostředkování.

Nemálo místa by zabralo zprostředkování metodologického bohatství, které je možné vytěžit a v praxi využít z kvalifikovaného používání základních, polárních kategorií materialistické dialektiky při zkoumání, vysvětlování a přístupu k vojenství.

Myšlenkové pochopení vojenských jevů a procesů, jejich teoretický odraz v zákonech, principech a kategoriích vojenské vědy není uskutečnitelný bez takových metodologicko-poznávacích nástrojů, jakými jsou filozofické kategorie, podstata a jev; příčina a účinek; obsah a forma; nutnost a nahodilost; nutnost a svoboda; možnost a skutečnost; jedinečné, zvláštní a obecné; abstraktní a konkrétní; historické a logické; část a celek; cíl a prostředek; objektivní a subjektivní; uvědomělé a živelné a další.

Metodologické funkce kategorií materialistické dialektiky bych věnoval pozornost v samostatném článku.

Stručný a zdaleka ne vyčerpávající výčet obecných metodologických přístupů, které v sobě zahrnuje dialektickomaterialistická metodologie, poskytuje přibližný obraz, o jak náročnou problematiku jde.

Uvědomělé, hluboké a všestranné osvojení dialektickomaterialistické metodologie je dlouhodobým procesem, který klade nemalé nároky na každého, kdo usiluje o kultivaci svého myšlení, tak aby odpovídalo objektivní dialektice vývoje obklopující nás reality světa.

Existuje nejedna možnost, jak rozvíjet dialektičnost našeho myšlení. Zdaleka jí není jen studium filozofie, i když má filozofie v tomto směru postavení nezastupitelné a nad jiné významné. Nemalé možnosti pro rozvoj dialektickomaterialistických myšlenkových, metodologických přístupů v sobě skrývá i každá speciálně vědní, odborná disciplína, tedy i vojenská věda.

Jde jen o to tuto metodologii v ní identifikovat a exploatovat.

Významným, původním zdrojem a pramenem dialektickomaterialistické metodologie jsou především díla a studie zakladatelů vědeckého socialismu. Jejich studiem můžeme zjišťovat i osvojovat si pracovní metody a myšlenkové přístupy, které uplatňovali při zkoumání sociální reality a v praktické politické činnosti. Obdobnou funkci plní i stranické dokumenty sjezdové, plenární zasedání i z porad mezinárodního komunistického a dělnického hnutí.

Cílevědomým sledováním, zjišťováním a využíváním metodologického bohatství, přítomného ve výsledcích filozofického i speciálně vědního poznání, můžeme dosáhnout kultivace samostatného, tvůrčího, kritického, nesimplifikujícího, nedogmatického, dialektickomaterialistického myšlení velitelského sboru, což je vlastnost či schopnost pro vedoucí řídicí pracovníky nanejvýše potřebná a ničím nenahraditelná.